

AUTOHTONE PASMINE SVINJA NA PODRUČJU HRVATSKE

Vesna Vučevac Bajt, Gordana Gregurić Gračner, Ante Vitković

Sažetak

Domestikacija svinja započela je prije deset tisuća godina. Na području Hrvatske svinje su udomaćene od divljih praobljka. U postupku domestikacije nastupile su znatne promjene u izgledu, tjelesnoj građi i svojstvima različitih pasmina. U Hrvatskoj su bile zastupljene isključivo primitivne kasnozrele i niskoproduktivne pasmine prilagođene prirodnim, pretežno surovim pašnjačkim prilikama držanja. Plansko unapređenje pasmine provodi se od 18. stoljeća. Industrijskim načinom uzgoja potisnute su primitivne kasnozrele pasmine, a sve više uzgajane ranozrele mesne pasmine.

U ovoj raspravi pokušat ćemo sačuvati od zaborava najstarije domaće pasmine svinja uzgajane na području Hrvatske (šiška, bagun, turopoljska svinja, mangulica i crna slavonska svinja).

Ključne riječi: Hrvatska, autohtone pasmine svinja

Uvod

Domaće su svinje udomaćene od divljih praobljka. Naše domaće pasmine svinja vuku podrijetlo od divlje europske (*Sus scrofa fērus europaeus*) i divlje azijske (*Sus vittatus*) svinje (Hrasnica i sur., 1958.). Domestikacija divlje svinje vjerojatno je započela prije 10.000 godina u jugoistočnoj Aziji (Uremović i Uremović, 1997.), a europska divlja svinja udomaćena je u razdoblju između 7. i 2000. godine pr. Kr. (Vučevac-Bajt, 1988.). Domestikacijom i dugotrajnim uzgojnim radom došlo je do bitnih promjena u morfološkim i fiziološkim svojstvima svinja. Od morfoloških promjena najznačajnije su promjene okvira, dok su se fiziološke promjene odrazile u transformaciji divlje monoestrične u domaću poliestričnu životinju. Udomaćivanje svinja rezultiralo je promjenama u ponašanju ili temperamentu svinja zbog čega su povećane njezine tovnosne sposobnosti (prirast i iskorištavanje hrane).

Rad je priopćen na znanstveno-stručnom savjetovanju "Veterinarski dani 2001.", 17.-20. 10. 2001., Opatija, Hrvatska.

Prof. dr. sc. Vesna Vučevac Bajt, Gordana Gregurić Gračner, dr. vet. med., znan. novak, Veterinarski fakultet Zagreb, Zavod za društvene znanosti u veterinarstvu, Katedra za povijest veterinarstva, dr. sc. Ante Vitković, Centar za reprodukciju u stočarstvu Hrvatske.

S obzirom da postoje različita mišljenja o podrijetlu i postanku pojedinih pasmina svinja opredijelili smo se za podjelu svinja na pasmine prema njihovim proizvodnim sposobnostima. Prema takvoj podjeli razlikuju se primitivne, prijelazne i plemenite pasmine. U ovoj raspravi osvrnut ćemo se na primitivne pasmine svinja u Hrvatskoj, koje vuku neposredno podrijetlo od divljih svinja.

Domaće primitivne pasmine svinja u Hrvatskoj

Na području Hrvatske sve do sredine 18. stoljeća bile su zastupljene isključivo primitivne kasnozrele i niskoproduktivne pasmine prilagođene prirodnim, pretežno surovim pašnjačkim prilikama držanja (Vučevac-Bajt, 1988.). Poboljšanje hranidbe i držanja svinja uslijedilo je tek poslije 1800. godine, kada su se poboljšali uvjeti za razvoj poljoprivrede (Kadić, 1975.). Od primitivnih pasmina svinja u Hrvatskoj su bile zastupljene šiška, bagun, turopoljska svinja, mangulica i crna slavonska svinja.

Šiška je bila najprimitivnija domaća pasmina svinja. Potjecala je direktno od divlje europske svinje i nalikovala joj je izgledom, načinom života i proizvodnim svojstvima. Osim u Hrvatskoj uzgajana je i u Mađarskoj, Rumunjskoj i Bugarskoj (Uremović, i Uremović, 1997.). Šiška je živjela slobodno u prirodi, a ime je dobila najvjerojatnije po privjescima šiškama na donjem dijelu vrata. Glavu je imala nesrazmjerno veliku prema tijelu, dugu i usku s izraženim pigmentiranim rilom, te srednje velikim i uspravnim ušima. Vrat joj je bio dug i uzak, a trup plosnat sa šarastom uzdužnom linijom. Noge su joj bile snažne i visoke, što joj je omogućavalo brzo kretanje. Tijelo joj je bilo pokriveno gustom, grubom, ravnom čekinjom, prljavo sive boje. Zimi je dobivala vunastu čekinju kao zaštitu od hladnoće. Prasad se rađala s tamnim uzdužnim prugama poput livreje, kao što se rađa i prasad divlje svinje. Šiška je bila kasnozrela svinja a za puni razvoj trebala je tri godine. Odlikovale su je skromne proizvodne mogućnosti, slaba plodnost (4-5 prasadi) i slab rast (svinje završavaju rast s tri godine). Postizala je tjelesnu masu od 200 - 250 kg. Meso joj je bilo suho, slanina nije bila debela i prožeta tek tankim slojem mesa.

Radi oplemenjivanja šiška je bila križana s turopoljskom svinjom, bijelom mangulicom i udomaćenim berkšiom. Najbolji rezultati postignuti su križanjem s berkšiom (Vučevac-Bajt, 1988.). Šiška je kao primitivna pasmina svinja potpuno nestala iz uzgoja (Uremović i Uremović, 1997.).

Bagun je kao izrazito masna pasmina uzgajan u hrvatskoj Podravini. Nastao je križanjem europske divlje svinje s mediteranskim već ranije formiranim tipovima (Vučevac-Bajt, 1988.). Sposobnost za tov naslijedio je od svojih predaka a ime je dobio po bagunasto kovrčastoj čekinji. God. 1864.

bagun je križan s engleskim pasminama svinja (Vučevac-Bajt, 1988.). Tim križanjem međutim, nisu postignuti očekivani rezultati, jer se engleska svinja nije mogla adaptirati na neprikladne životne uvjete. Prema tipu razlikovali su se ranije dozreli "bagun" i kasnije dozreli "gicani", koji su imali više krvi europske divlje svinje. Baguni su se odlikovali kovrčastom, žućkastobijelom čekinjom, te olovnosivom bojom kože. Imali su razmjerno kratke piramidaste glave sa stršećim ušima, znatno proširen vratni dio s jako razvijenim podbratkom, kratak, širok i dubok trup, obla rebra i razvijene butove. Gicani su se odlikovali glatkom i jačom dlakom i nešto većom glavom. Uši su im bile stršeće a na podbratku su imali šiške. Trup i noge su bili nešto duži nego kod baguna. Od svih autohtonih pasmina najbolje su iskoristavali hranu i proizvodili velike količine masti i slanine. Unatoč dobrim svojstvima potisnuti su ranozrelim, plodnijim i produktivnijim uvezenim stranim mesnim pasminama. Nakon što je godine 1937. u Hrvatsku uvezen velik broj engleskih bijelih svinja, prestaje dominacija baguna u podravskom svinjogojstvu, pa se oni brojčano naglo smanjuju. Smatra se da su primjerci ove pasmine postojali sve do sredine 20. stoljeća.

Mangulica, domaća je pasmina masnih svinja. Smatra se da joj je izvorni predak šumadinka, svinja koja se uzgajala u nizinskim područjima Srbije, a koju su uvezli Mađari tijekom 19. stoljeća i uzgajali u čistoj krvi, te selekcionirali u pravcu tovnosti (Vučevac-Bajt, 1988.). U Hrvatskoj je bila najviše zastupljena u istočnoj Slavoniji, a odlikovala ju je skromnost u držanju i prehrani. Smatra se da je postojala do godine 1992. (Uremović i Uremović, 1997.). U mangulica se razlikuju dva soja: bijela i lasasta. Bijeli soj mangulice je nastao početkom 19. stoljeća u Mađarskoj, a dobio je ime po žućkastoj boji čekinje. Lasasti soj mangulice nastao je u Srijemu, a dobio je ime po lasici jer je kao i ona po leđima obrasla mrkom smeđom čekinjom, a na donjem dijelu vrata i trbuha ima svijetle čekinje. Osim njih spominje se i crna mangulica koja je nastala križanjem lasaste mangulice s crnim plemenitim pasminama (berkšir i cornwal). Svojevremeno je smatrana najboljom vrstom domaće svinje. Odlikovala se otpornošću i skromnošću u držanju i ishrani, te je kao takva bila prilagođena ekstenzivnom pašnjačkom držanju. Glava joj je srednje duga i široka s pigmentiranim rilom, blago mišićav vrat, a trup kratak sa šarastom leđnom linijom i oborenim sapima. Srednje duge noge s tankim kostima i mekim kičicama glavni su nedostatak ove pasmine. Prasad se rađa s tamnim i svijetlim prugama. Kao kasno zrela, masna pasmina skromnih je proizvodnih sposobnosti (prosječno 5 prasadi), a postizala je tjelesnu masu od 160-180 kg. Meso joj je bilo slabe kakvoće, tvrdo i suho.

Turopoljska svinja, (turopoljac), autohtona je pasmina nastala na području Turopolja (ravnicu uz Savu), jugoistočno od Zagreba. Smatra se da je nastala početkom 19. stoljeća križanjem s krškopoljskom svinjom iz susjedne

Slovenije (Vučevac-Bajt, 1988.). Turopoljac je razmjerno mala do srednjevelika svinja kasno zrele masne pasmine. Poznato je više tipova turopoljaca: "draganički" turopoljci (imaju više krvi europske svinje), "šarice" (imaju veći udio berkširske krvi), a ističu se većim površinama s crnom a katkad i crvenom čekinjom. Prema mišljenju nekih istraživača (Vučevac-Bajt, 1988.) ovaj postupak križanja s pasminama bio je pogrešan, jer se te pasmine trebalo uzgajati u čistoj krvi.

U morfološkom smislu odlikuje je srednjoduga glava s ugnutim profilom i poluklapavim uškama. Ravne je leđne linije, noge su kratke, a butovi slabo obrasli muskulaturom. Tijelo je pokriveno gustom, kovrčavom čekinjom, bijeložute boje s tamnim pjegama veličine dlana, zbog čega je dobila naziv domaći pietren. Nepigmentirano rilo ima i crne pjege. Plodnost pasmine je osrednja (6 -7 prasadi), tovnost je relativno dobra (maksimalna 200 - 250 kg). Meso je sočno, ružičaste boje, pa je stoga bilo cijenjeno na tržištu. Primjerci ove pasmine sačuvani su još i danas u okolici Turopolja i u Lonjskom polju.

Crna slavonska svinja (fajferica), domaća je pasmina uzgojena križanjem lasaste mangulice s berkširskim nerastima. Prva križanja provedena su god. 1860. na imanju vlastelina Pfeiffera nedaleko Osijeka, a 10 godina kasnije upotrijebljeni su u istom uzgoju i Poland-China nerasti. Tako stvorenu pasminu odlikovala je bolja kvaliteta mesa i ranija dozrelost od mangulice, a sačuvana je dobra tovnost i dobro iskorištavanje hrane. Crna slavonska svinja ubraja se u srednje dozrele masno-mesnate pasmine. Krajem 19. i početkom 20. stoljeća bila je najraširenija pasmina u Slavoniji. God. 1873. nagrađena je prvom nagradom na Poljoprivrednom sajmu u Beču, god. 1881. na izložbi tovljene stoke u Beču dobila je srebrnu medalju, a god. 1885. na poljoprivrednoj izložbi u Budimpešti dobila je prvu nagradu odnosno zlatnu medalju (Atanacković, 1932.).

Poslije drugog svjetskog rata ovu se pasminu pokušalo popraviti križanjem s Cornwall pasminom (Uremović i Uremović, 1997.).

Crna slavonska svinja spada u manje do srednje velike svinje. Odlikuje je pokretljivost, proždrljivost i odlično iskorištavanje hrane, otpornost na bolesti i pogodnost za ekstenzivan način pašnjačkog držanja. Obrasla je srednjogustom glatkom crnom čekinjom. Pigmentirana koža sivo je pepeljaste boje. Glava joj je duga s ugnutim profilom i poluklapavim ušima. Trup je dosta kratak s dubokim i širokim grudnim košem. Noge su relativno kratke i tanke. Krmače prase prosječno 7-8 prasadi, a prasadi je kod rođenja sivkasta, gotovo bez dlake. U tovu mogu postići čak i više od 200 kg. Crna slavonska svinja ranije je zrela pasmina od ostalih navedenih autohtonih pasmina, a meso joj je bolje kakvoće. Do danas je sačuvana kao čista pasmina i križana s plemenitim pasminama.

Zaključna razmatranja

Udomaćivanje svinja utjecalo je na promjene njezinih morfoloških i fizioloških svojstava. Tako je u procesu domestikacije promijenjen okvir svinja. Udomaćene svinje bile su manje visine, a veće duljine i dubine trupa. Poboljšanje uvjeta života utjecalo je na promjenu kože i čekinja.

Hrvatske autohtone pasmine posjeduju tipična pasminska svojstva: tovnost, odnosno sposobnost za nakupljanje većih količina slanine i sala, te kovrčavost čekinja i prirodnu otpornost.

Smanjenje potrošnje masne svinjetine uvjetovalo je i smanjenje potražnje za masnim svinjama i istovremeno porast potražnje za sočnom, nemasnom, i lakše probavljivom i ukusnijom svinjetinom ranozrelih, visokoproduktivnih, izrazito mesnih pasmina. U Hrvatskoj je uslijedio uvoz lakih pasmina iz zemalja zapadne Europe iza god. 1950. (Ilančić, 1980.).

Od navedenih autohtonih pasmina potpuno su nestale iz uzgoja šiška, bagun i mangulica koje, stoga, možemo uvrstiti u povijesne pasmine našeg područja. Turopoljska pasmina svinja i crna slavonska pasmina još su u uzgoju prvenstveno zahvaljujući privatnim uzgajivačima i ekstenzivnom načinu uzgoja. Ove se pasmine svinja, međutim, smatraju ugroženima u nas, te su kao takve uključene u Program ugroženih pasmina u srednjoj i istočnoj Europi te bi trebale imati važnu ulogu u popravljaju konstitucijskih svojstava plemenitih pasmina svinja. Naime, zbog intencije za sve većom produktivnosti životinja, došlo je do slabljenja njihove otpornosti na bolesti, pa bi bilo poželjno potražiti gene autohtonih pasmina koji bi mogli vratiti svojevrstu otpornost ne narušivši produktivnost životinja. Dakako, sve to treba biti u suglasju sa sadašnjim razmišljanjima i potrebama u proizvodnji hrane animalnog podrijetla.

LITERATURA

1. Atanacković, B. (1932.): Pfajferova rasa svinja. Poljoprivredni glasnik, 12, 10, 2-3.
2. Hrasnica, F. i sur. (1958.): Specijalno stočarstvo. Polj. nakl. zavod, Zagreb, str. 293-411.
3. Ilančić, D. (1980.): Promjene sistema držanja i pasminske slike svinja u Jugoslaviji. Vet. stanica, 10, 6, 59-69.
4. Kadić, M. (1975.): O hranidbi svinja u prošlosti Slavonije. Veterinarski glasnik, 29, 4, str. 301-306.
5. Uremović, Marija, Z. Uremović (1997.): Svinjogojstvo. II Podrijetlo i pasmine svinja, str. 32-51. Agronomski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
6. Vučevac-Bajt, Vesna (1988.): Povijesni preobražaj primitivnih pasmina svinja u visokoproduktivne na teritoriju Hrvatske. Acta hist, oecon. jugosl., vol. 15 (1), str. 49-55.

INDIGENOUS PIG BREEDS IN CROATIA

Summary

Pig domestication started some ten thousand years ago. In Croatia new pig breeds were obtained by domesticating wild primitive breeds. The domestication resulted in substantial changes of body size and structure as well as in the changes of other characteristics. In Croatia, due to the rough pasture conditions only primitive slow-growing and low-yielding breeds were present. Systematic breeding started in the 18th century. Mass production promoted fast-growing meat breeds whereas the number of primitive slow-growing breeds has declined. In this paper we shall try to make a survey of the Croatian native breeds (šiška, bagun, turopoljska svinja, mangulica, crna slavonska svinja).

Key words: Croatia, native pig breeds

Primljeno: 20. 10. 2001.